

Józef Kaś

Maciej Rak

ILUSTROWANY SŁOWNIK GWARY I KULTURY SPISKIEJ

TOM III

P–So

zabudowa	lasy	woda
tereny przemysłowe	łąki	rzeka
pola uprawne	piaski	strumień

SPI

1:50.

1:50 000

0000

- droga krajowa
- droga wojewódzka
- droga powiatowa
- granica państwa
- szczyt (powyżej 1000 m n.p.m.)

Mapa częściowo oparta na danych OpenStreetMap.

**ILUSTROWANY SŁOWNIK
GWARY I KULTURY SPISKIEJ**

Józef Kąś Maciej Rak

ILUSTROWANY SŁOWNIK GWARY I KULTURY SPISKIEJ

TOM III
P – So

Kraków 2026

JÓZEF KAŚ

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

📧 <https://orcid.org/0000-0003-1519-6088>

✉ jozef.kas@uj.edu.pl

MACIEJ RAK

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

📧 <https://orcid.org/0000-0003-0042-1406>

✉ maciej.rak@uj.edu.pl

RECENZENT: Halina Karaś

REDAKTORZY TOMU: Józef Kaś, Maciej Rak, Kamil Stachowski

SKŁAD I ŁAMANIE: Kamil Stachowski (tekst), Marzanna Raińska (ilustracje)

KOREKTA: Józef Kaś, Maciej Rak

PROJEKT OKŁADKI I MAPY: Kamil Stachowski

KONSULTACJA BOTANICZNA: Małgorzata Wesołowska

KONSULTACJA Z ZAKRESU STROJU: Maria Waniczek

KONSULTACJA GWAROWA: Jan Budz, Elżbieta Łukuś, Mariola Miśkowicz, Mariola Petryszak,
Jan Radecki, Maria Waniczek

UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI
W KRAKOWIE

PATRONAT HONOROWY

prof. dr hab. Piotr Jedynak, Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

© Copyright by Józef Kaś, Maciej Rak and Księgarnia Akademicka

ISBN 978-83-8368-471-0 (druk)

ISBN 978-83-8368-472-7 (pdf)

<https://doi.org/10.12797/9788383684727>

Niniejsza publikacja została dofinansowana ze środków Wydziału Polonistyki w ramach Programu Strategicznego Inicjatywa Doskonałości w Uniwersytecie Jagiellońskim

Grafiki na okładce i wewnątrz Słownika wygenerowane w Adobe Firefly

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

Rodzinom poświęcamy
Autorzy

Spis treści

Od autorów	9
-------------------------	---

Słownik

P	11
R	447
S	537
Autorzy zdjęć w tomie III	667
Źródła ilustracji	668

Ilustracje

Tablica I. Natura	671
Tablica II. Gospodarstwo domowe	685
Tablica III. Gospodarstwo rolne	706
Tablica IV. Strój	742
Tablica V. Rzemiosło	753
Tablica VI. Inne	772

Od autorów

Trzeci tom *Ilustrowanego słownika gwary i kultury spiskiej* zawiera 8556 haseł na litery P–So, a pod względem założeń metodologicznych oraz redakcyjnych kontynuuje rozstrzygnięcia zastosowane w dwóch poprzednich tomach. W pierwszym tomie, wydanym 16 grudnia 2024 r., znajduje się dokładny wykaz wykorzystanej literatury. Każdy może swobodnie do niego sięgnąć, gdyż słownik jest publikowany w wolnym dostępie internetowym¹. Co zrozumiałe, na bieżąco poszerzamy podstawę materiałową m.in. o transkrybowane nagrania, które pozyskujemy podczas badań terenowych, docieramy też do nowych publikacji zawierających zapisy gwary spiskiej. Ten drugi typ materiałów oznaczamy skrótami, których nie ma w wykazie umieszczonym w pierwszym tomie. Dodany w trzecim tomie skrót ZwN oznacza materiały audio-wideo zamieszczone na płycie CD, dołączonej do książki *Niedzickie zwyczaje w Czardaszu*, pod redakcją Marii Waniczek, Niedzica 2014 (ta pozycja została w słowniku oznaczona jako Czard).

We wstępie do drugiego tomu, który opublikowaliśmy 10 października 2025 r., poinformowaliśmy, że ukazała się drukiem pierwsza recenzja *Ilustrowanego słownika...* (Halina Karaś, Józef Kąś, Maciej Rak, *Ilustrowany słownik gwary i kultury spiskiej, t. I: A–J, Księgarnia Akademicka, Kraków 2024*, „Poradnik Językowy” 3/2025, s. 92–97; DOI: 10.33896/PorJ.2025.3.10). Na początku marca 2026 r. doszła druga recenzja – autorstwa Swietłany M. Tołstojowej (С.М. Толстая, J. Kąś, M. Rak. *Ilustrowany słownik gwary i kultury spiskiej. T. I. A–J. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2024. 888 s.*, „Славяноведение” 1/2026, s. 149–153; DOI: 10.7868/S2949392726010121), znamienitej slawistki i etnolingwistki, współtwórczyni (wraz z mężem, Nikitą I. Tołstojem) moskiewskiej szkoły etnolingwistycznej. Bardzo się cieszymy, że informacje o *Ilustrowanym słowniku...* docierają do kolejnych kręgów badaczy, tym razem już za granicą, i że o słowniku S.M. Tołstojowa wypowiedziała się m.in. w taki sposób:

Krótką recenzją nie jest w stanie wyczerpać wszystkich zalet i nowatorskich cech *Ilustrowanego słownika gwary i kultury spiskiej*, dzieła o wyjątkowym bogactwie językowym i etnograficznym. Nie tylko poszerzy on bogaty zbiór słowników gwarowych, ale – miejmy nadzieję – posłuży również jako wzór dla innych leksykografów, którzy starają się odzwierciedlać język w jego nierozzerwalnym związku z kulturą ludową. Nie mam wątpliwości, że słownik ten spotka się z uznaniem i wdzięcznością slawistów różnych specjalności (s. 152–153).

Na koniec chcemy podziękować władzom Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego za sfinansowanie druku niniejszego tomu. Konsultantom terenowym, których wciąż przybywa, dziękujemy za poświęcony czas i pomoc w weryfikowaniu materiału gwarowego. Z kolei Rektorowi Uniwersytetu Jagiellońskiego prof. drowi hab. Piotrowi Jedynakowi składamy szczerze podziękowania za objęcie w 2025 r. naszego słownika patronatem honorowym.

1 <https://ruj.uj.edu.pl/entities/publication/68912920-4721-445b-9e10-41014c2127ac>;
<https://books.akademicka.pl/publishing/catalog/book/716>;
<https://ruj.uj.edu.pl/entities/publication/e98c9794-d9ca-4303-a01d-b4fee5e42f49>.

P

PACAN *rz. mos* ‘z negatywnym nacechowaniem emocjonalnym o mężczyźnie nierozsądnym, głupim’: *Widzioleś kiedy takiego pacana?* (GrJMSp 237).

PACESI *przym.*

zob. fraz.:

KŁAKI PACESIE

PACESIE *rz. nmos, tkac.* ‘lepsze odpadki włókna, pozostające po czesaniu lnu na SCECI PACEŚNEJ’: (Fr).

PACESUWACKA *rz. ż, tkac.* ‘rodzaj SCECI o cieńszych szpikulcach i średnim (w stosunku do SCECI ZGRZEBNEJ i SCECI OMIESNEJ) ich rozstawie, używana do dokładniejszego CESANIA włókna lnianego; z włókien wyczesanych na tej sceci przędzone były średniej grubości nici, z których tkano PŁÓTNO PACEŚNE; **zob. też:** SCEĆ PACEŚNO; ☞ Tabl. V’: *Pacesuwacka, sceć gynsto* (matK: Fr); *Pacesuwacka* || *zgrzebuwacka* (matK: Kr); *Z drugiego pacesuwać na pacesuwacce* (matK: ŁN); *Co sie cesalo, to zgrzebuwacka i pacesuwacka* (matK: ŁN); (Dr, Fr, Fs, Kc, Kr, ŁN, ŁW, Nd, Tr).

PACESUWAĆ *cz. ndk, tkac.* ‘CESAĆ włókna lnu na PACESUWACCIE’: *Z drugiego pacesuwać na pacesuwacce* (matK: ŁN); *Pacesuje sie na pacesuwacce* (matK: Fr); *Pacesuje sie, kłaki lecom drobne* || *pacuski* || *pakuły; przyndzie sie na płótno* (matK: Fr); (Dr, Fr, ŁN, ŁW).

PACEŚNY *przym., tkac.* ‘mający związek z wyrobem płótna, uzyskiwaniem włókna średniej jakości (po drugim czesaniu lnu)’: *Paceśne kłaki* (matK: Jw); *Paceśne nici* (matK: ŁN); (Dr, Fs, Jw, Kc, Kr, ŁN, Łp, Nd).

zob. fraz.:

PŁÓTNO PACEŚNE

SCEĆ PACEŚNO

PACHA *rz. ż.*

zob. fraz.:

POD PACHE

SPOD PACHY

PACHNIONCY *przym.* ‘wydający intensywny przyjemny zapach; pachnący’: *Miyntka pachnionco* (matK: Kc); *Pachnionce kwiaty* (matK: Fr); *Miyra pachnionco* (matK: ŁW); *Boze drzywko w ogródkafpachnionce* (matK: Nd); (Fr, Kc, ŁN, ŁW, Nd, Tr).

PACHNONCY *przym.*

zob. fraz.:

MUŚKIET PACHNONCY

PACHNÓĆ *cz. ndk* ‘wydzielać przyjemną woń; pachnieć; **zob. też:** POCHNÓĆ’: *Zacyno pachnóć, pachnionce kwiaty* (matK: Fr).

PACHOLEK I *rz. mos, daw.* ‘kilkunastoletni chłopiec wynajmowany przez bogatszego gospodarza do pracy w gospodarstwie, głównie do obrządzania koni i prac w polu; służył za wyżywienie i zwykle co najmniej za ubranie robocze i świąteczne, spał zwykle w stajni na prymitywnym posłaniu’: *Spadły bóty z kołka, zabiły pachołka* (CoWś 222).

PACHOLEK II *rz. mnż*

1. ‘narzędzie służące do nakładania obręczy na koło drewniane; składające się z mocnego, jesionowego trzonka i mające na końcu ruchomy, haczykowy zaczep; do naciągnięcia obręczy używano trzech takich narzędzi; ☞ Tabl. V’: (Fr). [naciongac – Kr, ŁW, Nd, Tr; rachment – Nd; rafcygiel – Fs; skoblica – Fr; skóblica – Fr]
2. ‘przyrząd stolarski służący do podpierania jednego końca zamocowanej deski drugim końcem w warsztacie; **zob. też:** CAPEK w zn. 4.; ☞ Tabl. V’: (matK: Kc, Rp).
3. ‘przyrząd ułatwiający ściąganie butów z wysokimi cholewami; **zob. też:** PIESEK w zn. 6.; ☞ Tabl. II’: (matK: Kr).

PACIAŁA *rz. ż.*

1. *kuch.* ‘z nacechowaniem emocjonalnym o gęstej potrawie’: *Bryjke gynstom uwarzyłaś, to juz tako paciała* (EŁukMCK: Kc).
2. *bud.* ‘przyrząd stolarski służący do podpierania jednego końca deski zamocowanej drugim

końcem w warsztacie; zob. też: CAPEK w zn. 4.;
 ☞ **Tabl. V'**: (matK: Kc, Rp).

PACIEŁOTY rz. *nmos, kuch.* **'nieistniejąca, wymyślna potrawa, którą ktoś grymaśny zjadłby najchętniej'**: *Jo juz nie wiym, co ci warzić, moze pacieloty bes jod!* (CzG).

PACIÓREK rz. *mnż*

zob. fraz.:

MÓWIĆ PACIÓRKI [POCIYRZE, POCIÓRZE]

PACKA rz. *ż*

1. **'ogpol. paczka'**: *Śpagat packi wionzać* (matK: ŁW); *Pisom, pošlom packi, dulary* [o krewnych z Ameryki] (matK: Kr); (ogsp.). [**paklik** – Nd]

2. **'opakowanie zawierające jednorodne przedmioty'**: *Packi tabaku* (matK: ŁN); *Z odpustu mome jaze dwie packi kopalnioków* (matK: Nd); *Packa śwabli* (matK: Tr); *E, tyn to kurzi te cygarki, jak nie wiym. Ze dwie packi na dziyń* (matK: Łp); *Hej, no to sie ta wziyno packe tabaku, stoła śtyry grajcarze, fajka stoła tam sóstke. No dobrze, no to sie prziniesło tam zaś do tego, ku tym gynsiom, ej, my łapiyli kurzić, hej, jak my sie okurzyli, jak my łapiyli rzigać, przeboccie, z tego, ej, to skoda mówić* (BubSpT 137: Rp); (ŁN, Łp, Nd, Rp, Tr).

3. *bud.* **'sporych rozmiarów kamień, na którym wsparty jest węgiel domu budowanego z drzewa; zob. też: PECKA; ☞ Tabl. V'**: *Packi – skole pod wyngły* (matK: CzG); *No, a potym tam był Wyrk, patryjo była zaroz jak tyn las, downo jesce, ale w downyk casak, bo to wojsko tam wystawiyło, ale potym wiatér to zwalól i tak została. Ale packi jesce jes tamok, bo to betonowe pozakładali* (RnS 49: CzG); (SobAPGS I, m. 20; pmGustab 47: Jw); (CzG, Dr, Fr, Fs, Jw, Kc, Kr, ŁN, ŁW, NB, Nd, Tr).

4. **'grupa związanych z sobą osób'**: *Cało packa Poloków sie nazganiała* (matK: ŁW).

PACKAĆ zob. PACNÓĆ

PACNÓĆ cz. *dk* – **PACKAĆ** *ndk*

1. **'uderzyć lekko, zwłaszcza otwartą ręką, płaskim przedmiotem; klapnąć'**: *Pacność = uderzić* (matK: Fr); *Pacność go* (matK: ŁN); (Fr, ŁN, Nd, Tr).

2. **'upaść'**: *Takie były gruski, co jak pacła na zym, to pukła* (matK: Rp); *Zacyno taki hruby packać [o deszczu]* (matK: Dr); (Dr, Rp).

PACOSKA rz. *ż*

1. **'mała paczka; paczuszka'**: *Juz sie tak nie wazyło na te wesela. Piyrwi my tydzinyń piekły, trza było od poniedziałku ... Dy jo tyz chodziła piyc na wesela. To trza było tydzinyń chodzić od pyndziałku do, do soboty, het do piontku. Piyrse sie piekło w pyndzialek drobne ciostka, we wtorek, potym juz takie my piekły troske przekładane,*

a potym juz my piekły w piontek rogi. Neji baby sie piekło na wesele takie, to tak wołali baby. Nie dawalo sie tak jak teroz z weselo pacoski, takie dajom ciostka prawie, co do tego wlezie, do tyj pacoski, ale piyrwi nom dali tam dziesi do jakiegosi, cy do papiyra zawinyli, cy do jakij reklamówki. Falek roga jednego, drugiego z cymsi inksym i falek baby (RnS 189: Nd).

2. **'pudełko z zapalkami'**: *Pacoska śwabli* (matK: Dr).

PACOSKI rz. *nmos, tkac.* **'lepsze odpadki włókna, pozostające po czesaniu lnu na SCECI PACEŚNEJ; zob. też: PACUSKI'**: (matK: Łp).

PACUSKI rz. *nmos, tkac.* **'lepsze odpadki włókna, pozostające po czesaniu lnu na SCECI PACEŚNEJ'**: *Z piyrsego sie zgrzebuje kłaki, z drugiego sie cese pacuski* (matK: ŁW); *Pacesuje sie, kłaki lecom drobne || pacuski || pakuly; przyndzie sie na płótno* (matK: Fr); *Pacuski na pacesuwacce* (matK: Tr); (Fr, Fs, ŁW, Nd, Tr). [**pacoski** – Łp]

PACYĆ SIE cz. *ndk* **'o przedmiotach drewnianych, zwłaszcza deskach: odkształcać się na skutek zmiany wilgotności i temperatury otoczenia'**: *No a forzty, no to forzty, to były nie takie jak dziś, ze sie przecino deske, zeby sie nie pacyła, ino jakie jakie było...* (RnS 54: Dr).

PACKAĆ SIE cz. *ndk* **'brudzić się'**: (matK: Nd, Tr).

PADACKA rz. *ż* **'ogpol. padaczka'**: *Lycyli padacke tym* (matK: Fr); *Bylica rośnie miyjscami, jak fto mo padacke, to korzynie pije* (matK: Fs); *Noji zawse tyn chłopiec chodził z tom matkom, a potym, jak sła prać, to pranie płókać, no. A potym roz óna godo: – Jo jacy smate idym wyplókać, to tam nie chodź ze mnom, noji nie poseł, akurat dostała atak padacki... – Spadła do rzyki. – i spadła do rzyki, utopiyla sie* (Kc); (Fr, Fs, Kc, ŁW).

PADAĆ I zob. PAŚ II

PADAĆ II cz. *ndk* **'komunikować, oznajmiać o czymś słownie; mówić'**: *Przeciek ci to padoł* (matK: Rp); *Ludzie padali, ze jak baba, fto miała dziecko, o tydzinyń abo o dwa nie posta do kościola z dzieckim na wywód, to boginka jyj to dziecko odmyni. I tak bywało, ale dziś juz tego ni fto nie pamiynto. A i boginek tyz juz dziś na Śpisu nie uwidzis* (SpCzyt 150: Jw); *Trza było rano wstać, obudzyli godzinki śpiywać, ociec padoł, ze: skrob grule, ale to tyk wiynksyk nie wolno było wybiyrać, jakby sie powiedziało, ze tom wiynksom ino, bo za porzondkiym kolyjno musiało sie grulke brać* (BubSpT 55: Jw); *Hej, zacon mi opowiadać sićko jako było, jako co, niy. Naśmiołek sie mu i wseli nieco padom: moze to plecies do światu, idźze mi nie opowiodoj figle, no hej!* (BubSpT 62: Jw); *Pado:*

a dy ino wyprzongnym kónia, to pudziymy do izby (BubSpT 139: Rp); (Jw, Rp).

PADAWICA rz. ż

1. daw. ‘**żmija**; zob. też: **ŻMIJA**’: (matK: Dr, ŁN).
2. ‘**jaszczurka podobna do węża (niemająca nóg),** osiągnająca długość ok. 50 cm, w chwilach zagrożenia odrzucająca ogon; padalec zwyczajny (*Anguis fragilis* L.); zob. też: **PADAWIEC**’: (matK: Fr, Fs, Kr).

PADAWIEC rz. mż ‘**jaszczurka podobna do węża (niemająca nóg),** osiągnająca długość ok. 50 cm, w chwilach zagrożenia odrzucająca ogon; padalec zwyczajny (*Anguis fragilis* L.): *Padawiec* (matK: ŁW); (Fr, Fs, Kr, ŁW). [**padawica** – Fr, Fs, Kr]

PADLINA rz. ż ‘**zdechłe zwierzę, mięso z takiego zwierzęcia**’: *Padlina* takie zdechnione, kie zdechnie (matK: Fs); (Fs, ŁN, ŁW). [**mursyna** – Fr; **zdechnielina** – ŁW]

zob. fraz.:

CEKAĆ JAK NA PADLINE

PAGAC rz. mnż, kuch. ‘**rodzaj placka pieczonego na patelni, nieco grubszego od omletu, przygotowywanego z mleka, mąki i jajek**’: (matK: Nd).

PAGNIYĆ rz. mnż ‘**paznokieć**; zob. też: **PAZNOKIEĆ**’: *Pazdury* || *pagniyecie* (matK: ŁN).

PAGÓREK rz. mnż ‘**niewielkie wzniesienie**’: *Pagórek* || *brzyzek* (matK: Kc); *Na pagórku hyrbik kamiynisty* (matK: Tr); (Dr, Fr, Jw, Kc, Łp, Nd, Tr). [**pagórka** – Kr, ŁN]

PAGÓRKA rz. ż ‘**niewielkie wzniesienie**; zob. też: **PAGÓREK**’: *Pagórka*, *na pagórke* (matK: Kr); *Pagórka* *tako jes, to sie nazywo hyrbik* (matK: ŁN); (Kr, ŁN).

PAGRÓDKA rz. ż

1. bud. ‘**podwyższenie z kamieni lub z drewna wzdłuż frontowej ściany domu (rzadziej wokół domu), służące jako przejście; podwyższenie to pełni też funkcję ocieplenia, gdyż zakrywa szparę między ziemią a podwaliną**’: – *A toto, co pod oknym jes, to jak to sie nazywo?* – *Pagródka*. – *I co rosło na pagródce?* – *No to na pagródce przisło na śwyntego tego Józefa, to my sioli rozsade*. – *Grzegorza, Grzegorza, moja ujno to siola na Grzegorza*. – *My na śwyntego Józefa* (CzG); (CoWś 186: CzG); (CzG, NB). [**pogródka** – Łp, Rp]
2. ‘**grządka wzdłuż frontowej ściany domu, na której zwykle sadziło się rozsadę**’: *Jesce śniyg był na polu, a juz mama na Józefa pagródke kopała. Posiola na rosade kapuste i runkle* (CoWś 186: CzG); *Na pagródce, to na wiesne siejym kwiotki tote, co potrzebujom duzo ciepła*

i mało wody. Na pagródce, to dysc nie leje, bo to pod dachym, ale za to rano sólńko sie opiyro i tak cieplutko jes. Musym cynści polywać pagródke jak ogródek, bo tam jes bardzi sucho. Noji na pagródce jes het inkso zym, tako bardziyj sucho i jak piosek cy cosi (pmMiś: CzG); *Rosade sie sieje na pagródce, bo tam nojcieplyj to i nojwarcy rośnie. Piyrse tak dziesi kónicym marca trza nasioć, a potym jak podrośnie, to mozna jom przesadzić byledzie, ale tak, coby było duzo miyjjsca, bo z tyj rosady to kapusta wyrośnie. Rosade sie sieje na wiesne, a kapusta urośnie dopiyro tak ku jesiyńi* (pmMiś: CzG); *I to naprowde to, to było telo roboty, a jesce przy tym sie sadziyło kapuste swojom, no to jesce tom kapuste trzeba było, na, na Józefa tyz juz sioli do ogródku, na pagródke tom kapuste i tamtom, ta, ta rozsada trzeba było jom pielyngnuwać, zeby tom, tom rozsade potym posadzić* (CzG); (CzG, NB).

PAJDA rz. ż, kuch. ‘**plaski kawałek chleba ucięty ze środka bochenka**; zob. też: **KROMKA**’:

– *A godało sie na taki piyrsy półokrongły kawolek ukrojonego chleba?* – *Okrajek*. – *A taki plaski kawolek ukrojonego chleba?* – *To juz pajda chleba była, abo no kromka pajda, bo kromka to juz terazniyjse* (MMilMCK: Nd).

PAJEDZIĆ SIE cz. ndk ‘**o ranie: jątrzyć się**’: *Pajedzi sie rana* (matK: Kc); *Pajedzi sie, nie fce sie gojić* (matK: Kr); *Kalyka sie pajedzi* (matK: Nd); *Strupy takie pajedzonce* (matK: Kc); (Kc, Kr, Nd).

PAJONCEK rz. mż ‘**mały pajak**’: (matK: Fs).

PAJONCYNA rz. ż ‘**ogpol. pajęczyna**; zob. też: **PAJYNCYNA**’: *Pajoncyna* *pajonka* (matK: ŁW); *Pajonk* *pajoncynne robi* (matK: Fr); *Pajoncyna po kontaf* (matK: Nd); *Mušlin rzedziutkie jak pajoncyna* (matK: Tr); *Abo i rany tyz, jak sie, krew sie tamuwało. No to byście nie uwierzyli – pajoncynom abo chlebym*. – *A jak to trza było zrobić?* – *Neji pajoncynne trzeba było, wisiata tako, no to sie wzyyno te pajoncynne na palec, na to i przilyzyło sie na tom rane, i potrafiyło krew zatamuwać, i nic sie nie stało* (CzG); (ogsp.).

PAJONK rz. mż

1. ‘**ogpol. pajak**’: *Ruciylak bótym o ściane, bo pajonk chodzył, pajonkak zabiyla, ale bót mi sie rozleciol, nopiyntek cały poseł* (pmKosz: CzG); *Do Nowego Roku som scodre wiecorki, wte babom nie wolno przons, boby owce welne stracyły, wte drejom piyrze. Sypulki piórek rucajom na dróge, do siyni popod próg tymu, coby if ludzie nadepli, coby było mnogo gynsi, kielo je nóg i kroków. Baco wie bierom taki sypulek ze sobom na hole i tam*

przekłuwajom boloki owcom, kie ifugryzie zło mucha abo pajonk (BazWierz 151: Kc); (ogsp.).

2. **‘bożonarodzeniowa lub wielkanocna wisząca ozdoba, wykonana z kawałków słomy nanizanych na nitkę; ☞ Tabl. VI’:** – *Tu tak taki kwiotek z papiyru, z bibuły, z tyk krepowyk, z trepowyk, cy jak sie to nazywo tak pozbiyrany papiyr, niy? – Przi... prziprawiało sie i takie, takie pajonki sie robiyło. Toto pajonki od ziarówki i to sie wiysało tak. – W sićkik śtyrek kontak (Jw); Coby w chałupie było tak weseli i jaśnij, to my brały wselijakom bibułe, takom kolorowom, i pletłymy z tyj bibuły takiego pajonka. Takie łańcuchy sie robiyło, a potym my to wiysały pod powałam. Sićkie łańcuchy sły ku lampie i tak z kozdyj strony doś gynsto. Neji jak sie na to potym patrzyło, to tote łańcuchy wyziyrały jak nogi i sły ku lampie, na środek powały. To taki pajonk móg wisieć pod tom powałam długo, bo jak ino wilgoci nie było, to jemu sie nić nie robiyło (pmMiś: CzG); (CzG, Jw, Rp).*
3. **‘maszyna rolnicza do roztrząsania trawy podczas jej suszenia, mająca kilka obracających się pierścieni z promieniście umocowanymi prętami żelaznymi; ☞ Tabl. III’:** *A teraz jesce som pajonki, ne to pajonk obraco i to za traktorym tyn pajonk jes. A przewracarke sie zaprzongo za kónia, moze być i za traktorym, i bylejak (pmMich: Fr).*
4. **‘wieloramienny żyrandol wiszący nad główną nawą w kościele; ☞ Tabl. VI’:** *Pajonk na kościele [na środku kościoła] (matK: Nd); (ŁN, Nd).*

PAJPECKA rz. ż **‘potocznie: przełącznik’:** *Za 1 minutę, to 450 l. wody wyruci do powietrze [pompa strażacka], ino trza sie wiedzieć ś niom obchodzić, jes u niyj pajpecka, co kie je przikryncono do góry, to z pieców sie woda leje, zeby sie barz nie ogrzoły i zeby nie puchły, a jak skryncis pajpecke na dół, to naroz woda przestanie is. Takie to jes wygodne. E! bo to był „mudraś“, fto to wymyśło! – powiada wójt Andrzej Markowicz (GazPod 1929, nr 50: 5: Fr).*

PAJSTRONEK rz. mnż **‘zamykany wiekiem mały pojemnik w skrzyni na ubrania, gdzie przechowywano drobne, wartościowe przedmioty; zob. też: PÓLSKRZINEK; ☞ Tabl. II’:** (matK: Jw).

PAJTAS rz. mos **‘z sympatią o małym, żwawym chłopczyku; zob. też: PYRTEK w zn. 1.’:** *Pyrtoczek || pajtas (matK: Fs); (Fr, Fs, ŁN, Łp, Nd, Rp, Tr). [pyrtoczek – Fs]*

PAJYNCYNA rz. ż **‘ogpol. pajęczyna’:** *Pajyncyne sie przikładało, a chlyb, zeby krew nie sła (matK: CzG); (CzG, Jw, Rp). [pajoncyna – ogsp.]*

PAK*

zob. fraz.:

SAKOM PAK

PAKA rz. ż

1. **‘duża skrzynia zbita z nieheblowanych desek’:** (matK: ŁN, Nd).

2. **‘skrzynia ładunkowa na wozie, składana z wysokich OSŁÓN i SCYTÓW; ☞ Tabl. III’:** (matK: Kc).

3. **‘potocznie o więzieniu’:** *Hereśt || paka (matK: Fs); Juz poseł krupy mleć, juz w pace (matK: Łp); (Fs, Łp).*

zob. fraz.:

KURCA PAKA

PAKLATY przym. **‘pękaty’:** *Bulaty = hruby = paklaty (matK: Fr).*

PAKLIK rz. mnż **‘paczka; zob. też: PAKKA w zn. 1.’:** *Dostalimy paklik z Ameryki od gótki (matK: Nd).*

PAKOM*

zob. fraz.:

SAKOM PAKOM

PAKULATY przym. **‘mający po sobie wybrzuszenia, garby’:** *Bulaty || hruby || pakulaty (matK: Fr).*

PAKUŁY rz. nmos, tkac. **‘len gorszego gatunku, zmierzwione resztki pozostające po czesaniu lnu na SCECIACH (ZGRZEBNEJ i PACEŚNEJ); pakuły; zob. też: KŁAKI’:** *Pacesuje sie, kłaki lecom drobne || pacuski || pakuły; przyndzie sie na płótno (matK: Fr).*

PAKUM*

zob. fraz.:

CAKUM PAKUM

PAKUWAĆ cz. ndk **‘kłaść coś do paczki, torby, walizki itp., przygotowując to do wysłania, przeniesienia, przewiezienia’:** *Jedni niesom w torbař oblyk, drudzy pakujom na wóz, a zaś tam dalyj, to z oblekiym, to sie do busa pchajom, nedy to dziś jarmak w Mieście, to tymu (pmKosz: Kc); Na ulozonyfdeskaf, poprzedzielanyfšpanglami, poukładały pobite trzópki, šklicka nojdzione w karamyskafi cukierki ze skolek, pozawijane w papiyrki. Anielka ze Zoškom zaś kupujom. Płacom lyskowymi i lipowymi liściami. Towor pakujom do łopuchowyfliści (SpCzyt 17: Nd); (Jw, Kc, ŁW, Nd).*

PAKUWAĆ SIE cz. ndk **‘wkładać rzeczy do torby, walizki itp., przygotowując się do wyjścia, wyjazdu na dłużej’:** *Dopiyro sie pakuwali Zydzni na wóz, niy? Wyjydzdali, no to juz koledzy włośnie tyf, co sie wydawało, ze som kolegami Zyda, to juz ściongali, i przilecioł taki nojlepszy kolega włośnie tego Zyda, i ściongoł zygor z kukuckom, niy? A tyn mu Zyd godo tak: – Mógeś choć pocekać telo, jak juz odjadym, mógeś choć telo pocekać, az odjadym,*

potym byś se wzion. A tyn mu godo: – Przeciez wiys, gdzie jedzies (KorpSp: NB).

PALARNIA rz. ż ‘zakład, warsztat produkujący wódkę; zob. też: GORZELNIA’: *W tym dworze? No dy to był cały, tu było wynkse jak pół tego Frydmana obsaru, było tego dworskiego pola. Bo to óni mieli tam palarniom, w gorzelni polili spyrytus, noji bydło chowali* (BubSpT 41: Fr).

PALARNIO rz. ż ‘zakład, warsztat produkujący wódkę; zob. też: GORZELNIA’: *Palarnio, do ty palarnie woziyli zimioki* (matK: Dr).

PALCATE KOŁO ‘w młynie: duże koło trybowe (z drewnianymi trybami – PALCAMI), znajdujące się pod PÓJDEM, osadzone na głównym wale wraz z KOŁEM MŁYŃSKIM, przenoszące napęd na kamień młyński za pośrednictwem CEWI; zob. też: PALECNE KOŁO; ☞ Tabl. V’: *Palcate koło, koło z palcami; cewy som, co wchodzom do tyfpalcy* (matK: ŁN); *Palcate koło – palce mo, cewy w tyfpalcaf* (matK: ŁW); (ŁN, ŁW).

PALCE rz. nmos, str. ‘część skarpety, pończochy, buta, okrywająca palce stopy’: *No w lecie, to w półbótaf, sandały juz były takie mo... sandały, opanki wołali, opanki takie, takie bez piyntów, bez palcy, takie wzuwało sie* (KorpSp: Kc).

PALCOWE KOŁO ‘w młynie: duże koło trybowe (z drewnianymi trybami – PALCAMI), znajdujące się pod PÓJDEM, osadzone na głównym wale wraz z KOŁEM MŁYŃSKIM, przenoszące napęd na kamień młyński za pośrednictwem CEWI; zob. też: PALECNE KOŁO; ☞ Tabl. V’: *Palcove koło || palecne koło, koło z drzewa, palce sie robiom z tego, ze zelazo trybowe* (matK: Tr).

PALCUWANIE rz. n ‘granie na flecie’: (matK: Jw).

PALCYSKO rz. n ‘zgr. od rz. PALEC w zn. 1.’: *Prawie przed kolebom zjawiyla sie Jagnieska, co to na końcu dziedziny bywo i kapke je świdrowato: – Pochwalon Jezis Kristus! – powiada. – Witoj, coz ta nowego? – odpowiadu baca. – Phi, nic ta takiego, ino ta somsiada, dziadula zatracono z krziwy mi palcyskami, óna mi mlyko odbiyro. Przecie telo mo gruntu, co i jo, w saflikaf mlyko nosi z obory, a jo nie udojem, ino do skopetka. Dzis-efkrwa we mlyko udojyla* (BalSKD 107–108: Fr); (Fr, Łp).

PALEC rz. mnż

1. ‘ogpol. palec w ręce lub w nodze’: *Drzizga to sie wbije do palca* (matK: Kc); *Galuski, co w palcaf nascykajom* (matK: Tr); *Cliwi sie palcami* (matK: ŁN); *Kied sie ftory chłop pokalicól, porezoł rynki tam na kosie, cy na nozie, cy sikiyre se kiedy rombnól do palca abo do nogi, to toto friśkie sadło sie tyz kładło na rany* (pmBarnasz: Fr); *Kied*

ftosi miał obiyrajoncy palec, to se przilyzył na noc liś słožu i do rania mu sie wyobiyrało (CoWś 215: Nd); (ogsp).

2. ‘zab w kole młyńskim (w PALECNYM KOŁE), zachodzący na CEWI; ☞ Tabl. V’: *Koło ciongnie woda, w kole som palce, palce ciongnom cewi, cewi ciongnie kamiyn* (matK: Dr); *Koło z palcami, cewy wchodzom do tyfpalcy, cewy obyrtajom kamiynie; do cewów* (matK: ŁN); *Palce drewniane jesce. Takie koło u nos tyz było. Nie wiym, jo wom nie opowiadał o tym młynorzu, co takie miał koło i zginól tam?* (Kc); *Jak było koło wodne i na to koło wodne leciała woda, co kryncyło koło wodne i było, były takie palce, nabijało sie jasiyniowe takie zamias zymbów i jak sie to kryncyło tak, to te palce przichodzyły do tego* (KorpSp: Tr); (Dr, ŁN, Kc, Tr).

zob. fraz.:

DUZY PALEC

HRUBY PALEC

MALUTKI PALEC

MAŁY PALEC

PALEC SKAZUJONCY

POKAZUJONCY PALEC

SERCOWY PALEC

SERDECNI PALEC

SERDECNY PALEC

SKAZUJONCY PALEC

SKRAJNY [SKRAJNI] PALEC

ŚREDNI PALEC

UKAZUJONCY PALEC

UKAZUWACY PALEC

WIELGI [WIELKI] PALEC

WOZKA NA PALEC

WYTYKAĆ {kogosi} PALCAMI

PALECNE KOŁO ‘w młynie: duże koło trybowe (z drewnianymi trybami – PALCAMI), znajdujące się pod PÓJDEM, osadzone na głównym wale wraz z KOŁEM MŁYŃSKIM, przenoszące napęd na kamień młyński za pośrednictwem CEWI; ☞ Tabl. V’: *Palcove koło || palecne koło, koło z drzewa, palce sie robiom z tego, ze zelazo trybowe* (matK: Tr); (Fs, Kc, Nd, Rp, Tr). [**palcate koło** – ŁN, ŁW; **palcove koło** – Tr]

PALEC SKAZUJONCY ‘ogpol. palec wskazujący; zob. też: POKAZUJONCY PALEC’: (matK: Fr, Kc, Łp).

PALENKA rz. ż ‘wysokoprocentowy napój alkoholowy; wódka; zob. też: PALYNKA’: *Tak doszli grający do karczmy. Gałajda rozkazał wszystkim ludziom, kto tylko był koło niego, po dwa decy palenki. Karczmarka dawała każdemu, bo zbójnik płacił* (BalSKD 26–27: Fr).

PALER rz. mos, daw. ‘pracownik administracji państwowej odpowiedzialny za stan dróg państwowych, kierujący drobniejszymi pracami remontowymi, zwłaszcza utrzymaniem rowów przydrożnych; zob. też: DRÓŻNIK w zn. 1.’: *Drógowy* || *dróżnik* || *paler* – po staro-downymu barz (matK: Kc).

PALESTRA rz. ż

zob. fraz.:

PIŚKLA I PALESTRA

PALIC rz. mnż

1. ‘ogpol. palec w ręce’: (matK: Kr).

2. ‘paluch w rękawicy; zob. też: PALUCH; ☞ Tabl. IV’: (matK: Kr).

PALICA rz. ż

1. ‘mocny, gruby kij, używany zwłaszcza przez pasterzy jako laska do podpierania się podczas chodzenia po zboczach, po lesie itp., używany też jako prosta broń; laga; ☞ Tabl. III’: *Buchnie palicom w kufe* (matK: Nd); *Ne, był tamok taki dziadek o palicy, co miał juz doś pore roków* (matK: Fr); *Jak bedzies wyganiać krowy, nie zaboc palice abo bica* (matK: Nd); *Palica dobro na krowy, zeby poculy, dzie majom is: hecia cy k sobie* (matK: Nd); *Potym rozlecieli sie po karamyskaf i kazdy wraco z palicom. Józek naloz mały styrograniaty klóci-cek. Bez niego nie byłoby granio, przeciez trza nim trafić do duzyj dziury przy pomocy palicy* (SpCzyt 18: Nd); *Ale zaroz wiecór burzył taki z palicom, tyn urzynnik, bo to ludzie robili na pańskim i zeby o cwortyj rano tam przijś do roboty. I ón jyj potym godo tak, tyj babie, ze ón pudzie za nim. Ale ón o cwortyj nie poseł aba o sóstyj, bo to tak sie miało o sóstyj robić* (BubSpT 83: Kr); (ogsp.). [polica – Fr]

2. ‘jedna z dwóch poziomych żerdzi w LYTRZE w woze drabiniastym; zob. też: DRONG I w zn. 1.; ☞ Tabl. III’: *Był, to sie nazywały, kiedy lytry, w lytraf sie wozyło. Jak sie małe lyterki były, co na wóz tak na co dziyń, to potym były lytry, to były długie lytry i wysokie óny dzieś mogły mieć gdzieś sto piyndziesiont chyba wysokości, neji palice to było na dole jedno drzewo, u góry drugie, dziury nawiertane i te sceble po... ponabijane, rozumijs, i tam sie kładło siano* (MMilMCK: Nd); (ŁW, Nd).

3. ‘chuda i wysoka dziewczyna’: (GrJMSp 245).

PALICKA rz. ż

1. ‘ozdobna laska jako dodatek do stroju PANA’: *Na Pietrapawła Jaś był juz po maturze. Przejehol du domu w kapelusie z palickom w rynce. Copke studanckom zostawioł w skole. Teroz dopiyo zacyna trzesceć głowa Jonkowi, co se obrać, na co*

sie ucyć? Wiedziol, ze ociec sie kapke przidłu- zól na niego, to trza z poradom ojca cosi uradzić, dzie is (BaLSKD 94: Fr).

2. ‘długi, prosty cukierek, owinięty w staniol, wieszany na choince; ☞ Tabl. VI’: *Wisom palicki na jeziulanku* (CoWś 244: Nd); *Dzieci chodzyły po, kolynduwać po śpiywonkaf, no to downiyj dawali ciostka, cukierków to sie juz potym troche kupuwało, ale tutej my blisko granicy słowackiyj, to były takie sałonki, to tak sie, takie cukierki twarde, no to sie dzieciom, abo laski, palicki, u nos wołali, takie w złotku owinionte i to sie z roku na rok zostawiało, i to ty... prziwiezło sie potym* (Kc); *To zaś my kupuwali palicki na chojinke downo, za dziecka były palicki, cukierki, to juz były na chojinke* (KorpSp: ŁN); (SSWG 18); (Kc, ŁN). [laska – ŁN; salonka – Jw; sałonka – Kc, Nd; sałonka – Nd]

3. *past.* ‘narzędzie składające się z mocnego (dębowego lub bukowego) toporzyska i osadzonego na nim ostrza o kształcie wąskiej siekiery; zob. też: CIUPAGA; ☞ Tabl. III’: *Siykierka* || *palicka* || *ciupaga* (matK: Fs).

4. ‘mały patyczek, laseczka’: *Jak my juz došli na miejsce, nojstarsy Jantek powiedziol, ze zaroz trza zrobić godzine. Kozikiym zaznacył koło. Na niym wbiylimy do zymie dwanoście małyf palicek. Zaś na srodku Jaś wbiyl wyinksego kija. To miała być wskazówka. Kied pokazuwała nojkrótsy ciyń, wiedzielimy, ze to polednie* (SpCzyt 58: Nd).

5. ‘karnisz; zob. też: FIRANŻNIK; ☞ Tabl. II’: (matK: Dr).

PALICOSKA rz. ż

1. ‘laseczka’: *Walenijo* || *wanielijo* – *palicoska cor- no* (matK: Kr).

2. *tkac.* ‘w warsztacie tkackim: jeden z dwóch prętów (lub cienkich listewek), rozdzielających dolną i górną warstwę osnowy przed NICIELNICAMI; zob. też: SYNKA w zn. 1.; ☞ Tabl. V’: (matK: Łp).

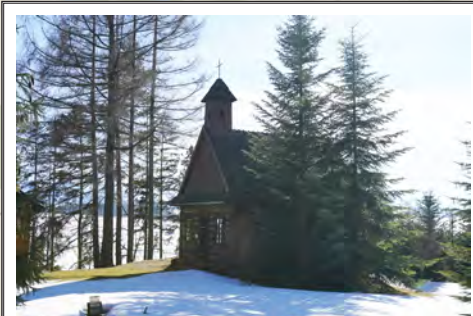
PALIK rz. mnż ‘patyk’: *Wytrzepoł go palikiym* || *do- stoł bitke, jakby go nie posluchnól* (matK: Fs).

PALIKOT rz. mos ‘z negatywnym nacechowaniem emocjonalnym o mężczyźnie niepoważnym, narwanym’: *My go nazywome palikotym, bo ón taki som, jak tyn z telewizora. Tyz tak godo choć- co i taki narwany, taki popieprzony* (GrJMSp 235).

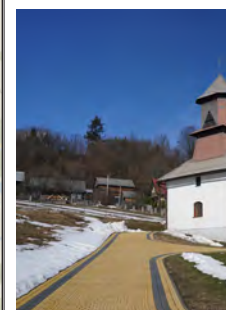
PALINKA rz. ż, kuch. ‘wysokoprocentowy napój alkoholowy; wódka; zob. też: PALYNKA’: *No dy tam miol rum, borowicke, śpyrytus, palinke, tam miol rozmajite, tam ty napoje, wino, piwo, zwykłe ta jak i teroz* (BubSpT 142: Rp); (Jw, Rp).

Czarna Góra

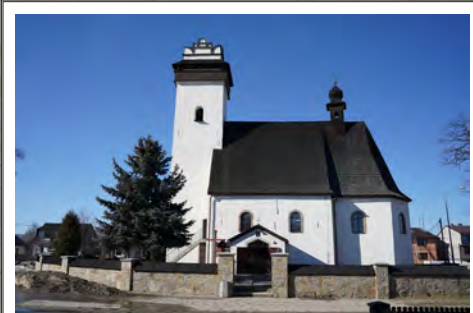
Dursztyn

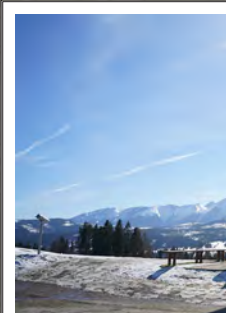
Fal

Kacwin

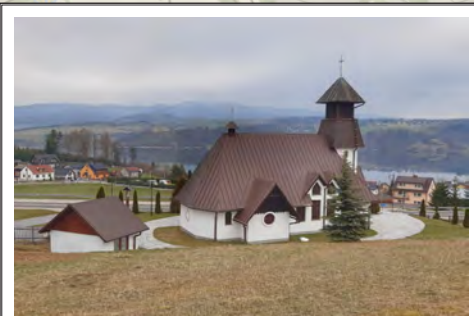
Krempachy

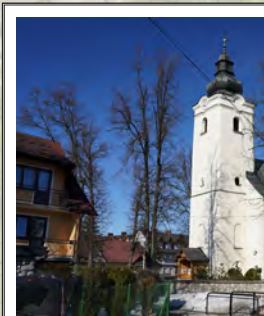
Łaps

Niedzica

Niedzica Zamek

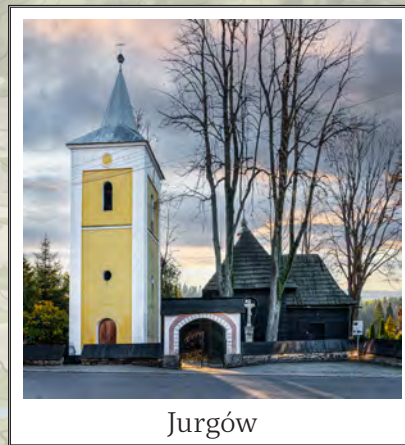
Nowa B

Sztytna

Frydman

Jurgów

Szanka

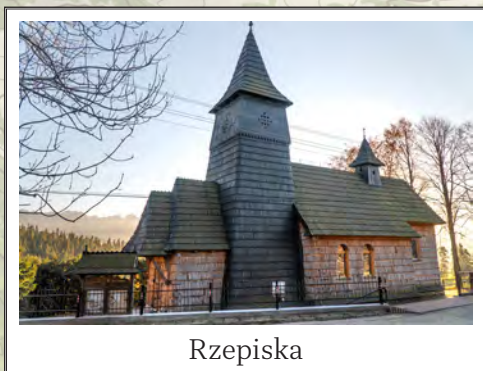
Łapsze Niżne

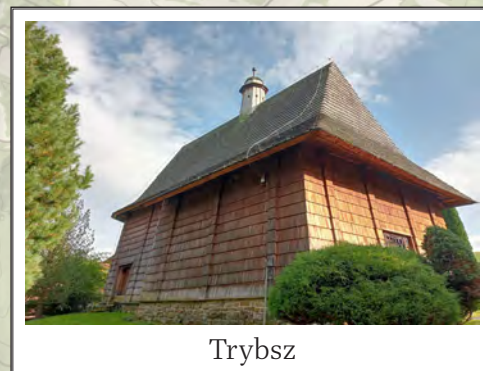
Łapsze Wyżne

Łańcut

Rzepiska

Trybsz

Ilustrowany słownik gwary i kultury spiskiej Józefa Kąsia i Macieja Raka należy – podobnie jak wcześniejszy 12-tomowy *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej* J. Kąsia – do dzieł nieporównywalnych z innymi słownikami gwarowymi. Imponuje ogromem i różnorodnością materiału językowego, bogactwem ilustracji oraz najwyższym poziomem opracowania leksykograficznego. Jest publikacją ważną i potrzebną, oczekiwaną zarówno przez językoznawców oraz etnografów, jak i przez miłośników gwary i kultury regionu spiskiego.

Jako niezwykle ważna pozycja słownik ten może służyć w różnorodny sposób polskiej dialektologii, etno- i socjolingwistyce, folklorystyce i etnografii. Niewątpliwie dla wszystkich zainteresowanych góralszczyzną, nie tylko dla badaczy, lecz także dla miłośników gwar góralskich, dla mieszkańców Spiszu, dla których omawiana gwara stanowi jeden z podstawowych elementów tożsamości regionalnej, będzie to prawdziwa encyklopedia wiedzy o tym

niewielkim, ale bardzo interesującym regionie. *Ilustrowany słownik gwary i kultury spiskiej* może też służyć jako wzór w przygotowywaniu słowników innych gwar. Nie bez znaczenia jest też szybkość opracowywania i publikowania omawianego słownika. Oto w ciągu zaledwie roku otrzymujemy kolejny tom, już do litery So, a więc zakończenie publikacji przy zachowaniu takiego tempa wydawniczego jest bliskie. To niezwykle ważne, zwłaszcza gdy się porówna to z wielotomowymi dziełami opracowywanymi przez wiele dziesiątków lat przez zmieniające się zespoły redakcyjne.

Trzeci tom *Ilustrowanego słownika gwary i kultury spiskiej* zasługuje na publikację nie tylko jako przemyślane, doskonale opracowane dzieło leksykograficzne i rewelacyjny dokument językowy, ale również jako cenne źródło wiedzy o regionie spiskim.

prof. dr hab. Halina Karas
Uniwersytet Warszawski

UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI
W KRAKOWIE

PATRONAT HONOROWY

prof. dr hab. Piotr Jedynak
Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego
w Krakowie

<https://akademicka.pl>

9 788383 684710

